

LÅNGSELE KYRKA OCH GRAVKAPELL

LÅNGSELE SOCKEN, SOLLEFTEÅ KOMMUN

OMBYGGNAD AV INTERIÖRER

Avdelningen för kulturmiljövård och dokumentation
Bodil Mascher
Rapport nr. 2002:5

Innehåll:	Sid.
Inledning	3
Objektbeskrivning och historik	4
Planerade åtgärder	5
Vidtagna åtgärder	7
Antikvariska synpunkter	9
Sammanfattning	11
Källor	12

Bilaga. Fotografier.

Inledning

Under perioden februari till juli år 2001 genomfördes en interiör restaurering och ombyggnad i Långsele församlingskyrka och begravningskapell, Sollefteå kommun i Västernorrlands län, samt omläggning av en del av bogårdsmuren. Beställare var Långsele / Helgum / Graninge kyrkliga Samfällighet i Långsele.

Länsstyrelsen har genom beslut 2000-04-26 dnr. 225-10001-99 givit tillstånd till ombyggnad enligt åtgärdsförslag 1999-11-10 av Leif Markström, Bygg & Restaureringskonsult AB, Härnösand. Leif Markström var även samordnare / projektledare vid projekteringen där även FORMAT Arkitekter AB, HEKAB Elkonsult AB och VVS-Teknik AB deltog, samtliga i Härnösand.

Byggnadsarbetena har genomförts i form av generalentreprenad under ledning av Ncc, Sollefteå och Roger Nilsson Måleri AB, Olja & Sanitet AB i Sollefteå och Sandviks El i Långsele som underentreprenörer. Konservatorsarbeten har utförts av Eva Carron och Johan Dahl, Länsmuseet.

Länsmuseet Västernorrland har utfört antikvarisk kontroll enligt villkor i Länsstyrelsens beslut. Den antikvariske kontrollantens uppgift under byggskedet är främst att säkerställa att arbetet utförs i enlighet med Länsstyrelsens beslut och att bevaka och informera om kyrkobyggnadens kulturhistoriska värden. Antikvarien tillför byggnadsarbetet kunskap om traditionella material och arbetsmetoder, tydliggör de kulturhistoriska värdena i detaljdiskussioner, ger under byggskedet råd och tar ställning om åtgärder utifrån kulturhistoriska kriterier. Avsikten är också att den antikvariska kontrollen ska öka vår kännedom och kunskap om de kulturhistoriska värdena i Långsele kyrka och kapell samt att underlätta bevarandet av dessa värden.

Syftet med ombyggnaderna är att tillgodose nutida krav på personalförbättringar och tekniska egenskapskrav såsom ökad tillgänglighet och säkerhet. Syftet är även att bevara kyrkans och gravkapellets kulturhistoriska värden.

Från Länsmuseet Västernorrland har Anette Lund deltagit som antikvarisk kontrollant. Rapportsammanställningen har gjorts av Bodil Mascher. Alla foton i rapporten / Anette Lund.

Omslagsbilden visar kyrkans korparti efter ombyggnad.

Objektbeskrivning och historik

Långsele kyrka är placerad på en höjd på norra sidan Faxälven. På kyrkotomten finns gravkapell, bogårdsmur och begravningsplats. Det finns även ett församlingshem uppfört 1900–1925 och ekonomibyggnader i den omgivande miljön.

Kyrkan

Kyrkan, som föregicks av minst en medeltida kyrka, uppfördes av natursten mellan åren 1815 – 28 efter en ritning från 1812 av byggmästaren Simon Geting, något reviderad av arkitekten Per Wilhelm Palmroth vid ÖIÄ. Getings son Lars David Geting ledde uppbyggnadsarbetet.

Den vitputsade kyrkan är typisk för nyklassicismen med långhus och stora rundbågefönster som ger ett klart och jämnt belyst kyrkorum, flackt sadeltak och lanternin på torntaket. Tornet är beläget i öster. Taket torde från början ha beklänts med kopparplåt då takplåt beställts från Stockholm. År 1956 täcktes kyrkotaket med kopparplåt, det var då spånklätt.

Interiören är utpräгат nyklassisk, med symmetriskt kor och sakristian belägen bakom koret, med två sakristiedörrar som flankerar altaret. Det tunnvalvda putsade trätaket var från början bemålat med moln och änglahuvuden av mästern Olof Hägglund men övermålad 1956. Korväggen är en av de få bevarade bland kyrkorna i Ådalen. Ursprungligen fanns ett gulmålat kors i korväggens mitt, men 1849-50 utförde bildhuggaren Olof Hofrén nuvarande utsmyckning som är indelad i fält med en central målning av exotiskt landskap i skenperspektiv och kors med svepduk och törnekrona framför. Olof Hofrén utförde även predikstolens utsmyckning och läktarbarriärens dekor.

Kyrkan har i huvudsak behållit sin interiör sedan mitten av 1800-talet. Orgeln som tillkom 1849, har ombyggt ett flertal gånger. Restaureringar och förändringar skedde 1892 (exteriör, interiör, plåttak och nya öppna bänkar) och 1912 (interiör, målning, reparationer, byggm. J. Willander). Kyrkan fick värmekamin 1883, el och centralvärme under 1920-talet som förnyades 1946. 1956 tillkom det låga vapenhuset mot västra gaveln med stomme av tegel och sadeltak, ritat av arkitekten G. Rollin. Då byggdes även källarvåning med WC och förråd och taket återfick kopparplåt. Restaureringar under 1980-talet skedde 1980-82 (interiör), 1985-86 (exteriör).

Gravkapell

Gravkapellet som är placerat norr om vapenhuset byggdes år 1956. Det har en stomme i betong som är putsad och avfärgad i en vit kulör. Planformen är avsmalnat rektangulär med entré mot öster och litet smalare rakt avslutat kor mot väster. Långfasaderna har fyra kvadratiska, tättspröjsade och högt placerade fönster, på korväggen mot väster sitter ett vertikalt fönsterband. Sadeltaket är täckt av plåt. I kapellets övre plan finns utrymmen för begravningsgudstjänst och källaren är avsedd för kylutrymmen.

Planerade åtgärder

Följande åtgärder var planerade enligt åtgärdsförslag 1999-11-10 och förfrågningsunderlagets Af-del (Markström) 2001-02-23 samt Birgitta Larssons rums- och åtgärdsbeskrivning 2001-02-23 (FORMAT Arkitekter).

Mark

Markarbeten ingick ej i åtgärdsförslaget 1999-11-10. Enligt rums- / åtgärdsbeskrivning 2001-02-23 planerades vissa markarbeten för dränering och va samt omläggning av nersjunken bogårdsmur väster och öster om kapellet liksom befintliga murar.

Kyrka

Koret i kyrkan skulle utökas genom att den främsta bänkraden i respektive bänkkvarter skulle tas bort. Främsta bänkskärmarna och tillhörande el-installationer skulle därmed flyttas, korgolvet skulle utökas med kompletterande golv i gran. Samtidigt med denna ändring skulle bänkradiatorerna kompletteras. Psalmnummertavlorna skulle flyttas till ursprunglig plats intill kyrkvärdsbänkarna. Mittgången skulle förses med rullstolsramp. Outnyttjade utrymmen under läktartrappan skulle inredas med städ och pentry. Ombyggnaderna skulle innebära håltagning i grundmur och golvbjälklag för va-ledningar till RWC, pentry och städ.

Vidare planering var ombyggnad av ett förråd i vapenhuset till WC för rörelsehindrade genom utökning och uppmurning av en ny vägg. Befintligt WC i vapenhusets källare skulle upprustas med nya ytskikt. Ett klädställ i vapenhuset skulle ersättas med väggfast klädställ mot källartrappan. Efter ombyggnaderna skulle kyrkans väggar och valv rengöras, korgolvet slipas och behandlas, bänkar och snickerier målningsbehandlas. Behandling av kyrkans träinredning skulle överlämnas åt konservator.

Gravkapell

Den exteriöra granitbron skulle byggas om med två färre sättsteg, större vilplan och rullstolsramp. Invändigt i kyrkorummet skulle håltagning i bjälklaget ske för installation av en ny hiss av saxtyp, som skulle ersätta den gamla. Lyftplanet skulle marmoreras liksom omgivande stengolv dvs. sågad kalksten med räfflor i kyrkorummets längdriktning. Vid altaret skulle kalkstenssockeln monteras ner, och återanvändas med komplettering av sten på en sockel i ny golvnivå, och man skulle få ett nytt flyttbart altare av trä. Vidare planerade man använda läktaren som sakristia och där bygga en garderob för liturgiska beklädnader med belysning. Trätrappan och vangstycken skulle marmoreringsmålade liksom kalkstengolvet i förrummet och värmevläkten mot trappan skulle tas bort. Förrådet och kisthissen i kapellets bottenplan skulle byggas om till RWC / skötrum med ingång från vapenhuset. Vissa ändringar och kompletteringar av el-radiatorer, armaturer och ljudanläggning skulle också ske samt rengöring och målningsbehandling av golv, väggar, tak och snickerier.

Vid hissinstallationen ämnade man i kapellets källare schakta ur källarplanet under kyrkorummet och gjuta nytt betonggolv med försänkning för kisthissen. Ombyggnaden skulle även beröra kylrummet, där eventuellt nya fristående kistkylar skulle monteras in.

Vidtagna åtgärder

Mark

I samband med att en vattenanslutning till kapellet skulle anläggas rev entreprenören i strid mot Kulturminneslagen två meter av bogårdsmuren i anslutning till kapellet, utan tillstånd från Länsstyrelsen. Ingen antikvarisk dokumentation gjordes (se vidare Antikvariska synpunkter). Entreprenören hade inte följt bygghandlingarna som föreskrev att ledningen skulle ha gått mellan muren och en häck. Efter tillstånd från Länsstyrelsen (Beslut 2001-07-04 dnr. 946-01) förlängdes den befintliga häcken på platsen för den rivna bogårdsmuren och bredvidliggande gräsmatta utökades med motsvarande bredd närmare kapellets baksida.

Omläggning av bogårdsmuren enligt arkitektens arbetsbeskrivning D5.211 (2001-02-23) väster och öster om kapellet har dock utförts med närvaro av antikvarisk kontrollant. Muren dokumenterades och stenarna märktes upp. Murarna började att läggas om vid midsommartid. Lyftsaxarna som användes vid nermonteringen hade kopparplugg. Några intillväxande träd fälldes. Arbetet tog 3 veckor i anspråk.

Kyrka

I långhuset har koret utökats genom att främsta bänkraden på vardera sida mittgången tagits bort, respektive bänkskärmar har flyttats och nytillverkade gavlar till dem har målats av konservator. Golvytan vid koret är utökad med komplettering av nytt granträ i motsatt riktning till ursprungligt golv och har pigmenterats för att utjämna skillnader mot befintligt golv i fura (se Antikvariska synpunkter). Radiatorerna på främsta bänkskärmarna är målade. RWC har nybyggts genom ombyggnad av ett förråd i vapenhuset där en ny väggdel uppmurades. Kulör på nya putsväggytan i vapenhuset är S-0502-y. Pentry och städ har inretts under läktartrappan i långhuset där en väggdel togs upp och befintliga trälistor som indelade väggfälten återanvändes. Dörrarna mot pentry och städ kläddes med tät juteväv likt väggar intill. Dörrar och foder till RWC, pentry och städ infärgades i kulörer likt omgivande ytor i samråd med antikvarien. Stolpar av äldre virke som bär trappan har bevarats. I samband med ledningsdragning för RWC och pentry gjordes en håltagning på 150 mm diameter i ursprunglig mur mellan förrådet i vapenhuset och kyrkans långhus. Man fick borra längre än beräknat då förrådsväggen visade sig vara en meter tjockare än på den uppmätta planen. Ledningarna drogs under taket för att ej göra ingrepp i vapenhusets golv. Vid pentry och städ drogs ledningar under golv med krypgrund. Den väggfasta klädhyllan som ersatt kapphyllor i vapenhuset har slutstrukits på plats med linoljefärg i samma kulör, 1502-y, som dörren och fodret till RWC. I kyrkan har arbeten utförts enligt de föreskrivna bygghandlingarna utom rullstolsrampen som uteslöts (byggmöte 2001-04-26). Ren linoljefärg har använts vid målning av trä men entreprenörens tekniskt bristfälliga putsläggningar och målningsarbeten har påtalats och åtgärdats efter hand (byggmöte 2001-04-11).

Under arbetets gång framkom också vissa förslag till tilläggsarbeten. På beställarens önskan återställdes den bänkskärm som togs bort framför södra kyrkvärdsbänken i kyrkan på grund av trångt utrymme under 1980-talet. Genom symmetrin förstärktes samtidigt korets empirestil.

Gravkapell

Granitbron vid entrén har byggts om med rullstolsramp. Det äldre kistintaget exteriört är igensatt och efter analys (Optiroc) spritputsat och kalkavfärgat med liknande sammansättning och färg som befintlig hydraulisk, troligen platsblandad kalkputs. Interiört i kyrkorummet har man ändrat sockelnivån vid koret med återanvända och kompletterade kalkstenar och cementrester efter monteringsarbetet har borttagits. Ett runt fönster togs upp på gaveln vid koret. Ny kisthiss har installerats och stomkompletteringar med nya ytskikt gjordes kring schaktet. Förrådet och kisthissen i kapellets bottenplan har byggts om till RWC / skötrum. Hissplattan är marmorerad likt omgivande kalkstensgolv och målningskompletteringar och kompletteringar av el-radiatorer, armaturer och ljudanläggning har gjorts. Värmefläkten vid trappan har monterats ner. Slipning och såpbehandling av kalkstensgolvet var arbeten som tillkom under byggskedet. Det befintliga sågade kalkstensgolvet med räfflor var sedan förut kraftigt nersmutsat och svårstädat. Då cementrester kvarstod efter arbetet med golvstenen vid koret, framkom från beställaren önskemål om särskild ytbehandling för att underlätta rengöring. På inrådan från konsult slipades kalkstensgolvet försiktigt och såpbehandlades för att ge golvet mättnad och lyster.

Antikvariska synpunkter

Mark

I samband med ny vattenanslutning till gravkapellet rev entreprenören utan tillstånd från Länsstyrelsen 2 meter av bogårdsmuren och anslöt ledningen till en befintlig äldre brunn under muren. Anmärkningar mot detta gjordes av den antikvariske kontrollanten 2001-04-11, som ej blivit kontaktad. Ingen dokumentation av muren före rivningen blev därför gjord och de redan nerplockade stenarna, som ej hade blivit uppmärkta, låg i en oordnad hög. Förfarandet strider mot Kulturminneslagens 4 kapitel och målsättningen i Länsstyrelsens beslut att det kulturhistoriska värdet ska vidmakthållas och att traditionella metoder ska användas. Med anledning av markproblem vid muren önskade beställaren i stället för att rekonstruera muren ersätta den rivna delen genom att förlänga befintlig häck och utöka bredvidliggande gräsmatta på baksidan av kapellet. Beställaren ansökte om tillstånd hos Länsstyrelsen för borttagande av bogårdsmur, vilket beviljades 2001-07-04. Skälet var att den föreslagna ändringen hade ringa inverkan på begravningsplatsens kulturhistoriska värde, häcken och gräsmattan skulle få samma förhållande till den avkortade muren som de hade före ingreppet.

Den antikvariske kontrollanten yttrade att förfarandet var oförsvarbart ur antikvarisk synvinkel men hade viss förståelse för församlingens önskan att inte återställa muren på den leriga marken, då annars rivning kunde behöva göras upprepade gånger för underhåll av muren. Hon uttryckte även liknande skäl som Länsstyrelsen ovan. Därför godkändes föreslagen ändring (läns museet 2001-04-30, dnr.75-00).

Kyrka

När golvytan vid koret kompletterats med nytt granträ enligt arkitektens arbetsbeskrivning, upptäcktes stora nyansskillnader då befintligt golv var i fura. Färgavvikelse påtalades av antikvarien vid kontroll 2001-05-22. Då bygghandlingarna var godkända av länsstyrelsen och beställaren ej ville bekosta omläggning tog konservator Eva Carron fram pigment för grangolvets översta lackskikt. Antikvarien påtalade även spilld lack på golvet vid korskrankets vänstra sida och bristfällig bättringsmålning på vägg vid främsta borttagna bänkskärmen samt att radiatorerna vid korskranket hade en störande vit färg. Man beslöt därför att sprutmåla radiatorerna i kulör 1002-y liknande bänkarna. I vapenhuset syntes skarvar vid bomlag efter avfärgning av nytt väggparti (2001-05-22). Färgfläcken på golvet var ej åtgärdad vid teknisk efterbesiktning (01 08 30). I kapphyllan satt plastplugg i stället för träplugg. Kulören på dörrarna till pentryt var alltför gul (2001-06-28). Antikvarien samtyckte till att återställa den bänkskärm som togs bort framför södra kyrkvärdsbänken på 1980- talet, om den monterades i sitt ursprungliga skick.

Gravkapell

Ett sågat nytt brosteg i granit vid entrén avvek alltför tydligt i jämförelse med befintliga äldre brostenar, vilket antikvarien påtalade vid kontroll 2001-04-11. Man provade med blästring med mindre lyckat resultat. Armaturer exteriört vid entrén till gravkapellet var i plast i stället

för glas. I gravkapellet fanns cementrester på korgolvet, beläggning på golvstenen vid koret och hål i golvet efter borttagna radiatorer. Antikvarien påpekade även att rengöring av golvet skulle ske för att hitta rätt färg inför marmoreringen 2001-04-26. Hissplattan i kapellet som sedan marmoreras hade alltför blank yta i förhållande till kalkstengolvet vid kontrollen 2001-05-22 men mattlackades senare med acceptabelt resultat. Antikvarien framförde önskemål om något ökad lyster på kalkstengolvet som hade slipats, varför golvet såpbehandlades efter konsultation.

Ytterligare brister exteriört var dåligt utförd spritputsad lagning vid det igensatta kistintaget. Befintlig spritputs och färg hade varit på analys hos Optiroc före lagningen. Det blev avvikande struktur / färg och avfärgningen var snävt avgränsad exteriört (2001-06-28).

Sammanfattning

Från februari till juli år 2001 genomfördes en interiör restaurering och ombyggnad i Långsele kyrka och begravningskapell, Sollefteå kommun. Koret i kyrkans långhus har utökats genom borttagande av en bänk i vardera bänkkvarter med komplettering och utökning av trägolvet. Pentry och städ har inretts under läktartrappan och ett förråd i vapenhuset har ombyggt till WC för rörelsehindrade. Invändigt i gravkapellet gjordes håltagning i bjälklaget för installation av en ny kisthiss av saxtyp. Det gamla kistintaget i bottenvåningen har byggts om till RWC och skötrum med ingång från vapenhuset. Ett runt fönster har tillkommit på gaveln mot koret i gravkapellet. Ombyggnaderna har medfört flera förändringar i kyrkan men ökar troligen även möjligheterna till ett bättre bevarande genom en ökad nyttjandegrad av kyrkobyggnaderna. Intentionen från projektörens sida varit att genomföra ombyggnaderna med varsamhet. Endast rengöring har gjorts under konservators medverkan och infärgning av nya partier och materialval har skett likt omgivande ytor. Tyvärr uppstod under arbetets gång ändå misstag. I samband med att en vattenanslutning till kapellet skulle anläggas rev entreprenören två meter av bogårdsmuren i anslutning till kapellet utan tillstånd från Länsstyrelsen och utan att antikvarie hade tillkallats. Entreprenören hade inte följt bygghandlingarna som föreskrev att ledningen skulle ha gått mellan muren och en häck. Efter tillstånd från Länsstyrelsen förlängdes den befintliga häcken på platsen för den rivna bogårdsmuren och bredvidliggande gräsmatta utökades med motsvarande bredd. Vidare ledde en miss i projekteringen till att fel träslag, gran i stället för furu, lades in vid utökning av koret i kyrkan. Från Länsstyrelsen Västernorrland har Anette Lund deltagit som antikvarisk kontrollant. Rapportsammanställningen har gjorts av Bodil Mascher. Foton i rapporten: Anette Lund.

Källor

Riksantikvarieämbetet: *Kyrkobyggnader 1760 – 1860*, Del 4 (1997)
Telhammer, Ingrid: *Ådalens kyrkor*, Bjästa 1982

